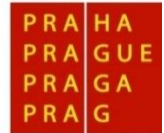

Vyšší odborná škola *sociálně právní*
v Praze

Úvod do studia

MGr. Denis Ciporanov, PhD.

Tento studijní text je určen pro potřeby účastníků projektu OPPA
„Inovace oboru vzdělávání Sociální práce na Vyšší odborné škole sociálně právní v Praze“

Registrační číslo projektu: CZ.2.17/3.1.00/33319

Evropský sociální fond
Praha & EU: Investujeme do vaší budoucnosti

©Autor textu: Mgr. Denis Ciporanov, PhD.
Recenzent: PhDr. Michaela Svobodová
Jazyková korektura: Mgr. Milena Nováková
Redakční úprava: Ing. Jaroslav Konůpek
©Vyšší odborná škola sociálně právní, Praha, 2012

ISBN 978-80-87779-02-6

Zadavatel projektu: Hlavní město Praha
Mariánské nám. 2, 110 01 Praha 1
IČ: 00064581

Registrační číslo projektu: CZ.2.17/3.1.00/33319

Obsah

ÚVOD.....	5
PODSTATA VYŠŠÍHO VZDĚLÁVÁNÍ A JEHO MÍSTO VE STRUKTUŘE TERCIÁRNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ V ČR	7
Místo a poslání VOŠ v systému školství ČR.	7
Typy a druhy VOŠ.	8
SOCIÁLNÍ PRÁCE NA VOŠ (PROFIL STUDIA NA VOŠ SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ V PRAZE)	8
Administrativní a organizační stránky studia.....	11
Vedení školy.....	11
Školská rada	11
Studijní oddělení.....	12
Knihovna	13
Systém elektronické komunikace.....	13
FORMY STUDIA A METODY VZDĚLÁVÁNÍ.....	14
Formy vzdělávání: denní, dálkové a kombinované	14
Organizace školního roku.....	14
Přednáška.....	15
Seminář.....	17
Domácí semestrální práce	18
Cvičení.....	19
Exkurze a praxe	20
Konzultační hodiny	20
Samostudium	21
Pramen a jeho vyhledávání	22
Výpůjčka a nákup materiálů.....	24
Elektronické databáze časopisů.....	24
Šedá literatura.....	25
Metody zpracování pramenů	26
Nákup, či kopie?.....	26
Excerpce	27

CITACE A PARAFRÁZE	28
Funkce citace a funkce parafráze	29
Způsoby odkazu na pramen.....	31
Citace pomocí tvůrce (prvního údaje) a data vydání	31
Citování pomocí průběžných poznámek.....	33
Citování pomocí číselných odkazů	35
Citace z “druhé ruky”	36
ZÁSADY KOMUNIKACE	38
Práva a povinnosti studenta.....	38
Komunikace s pedagogem	39
Postup v jednání a komunikaci.....	40
Komunikace se spolužáky	41
ETIKA STUDIA (PLAGIÁTORSTVÍ).....	42
Definice a druhy plagiátorství	42
Důvody a motivy vedoucí k plagiování	44
Indicie plagiátorství (postupy při odhalování plagiátů)	45
Disciplinární řízení	46
NĚKOLIK RAD NAMÍSTO ZÁVĚRU	47
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	49

ÚVOD

Přechod mezi středním a vyšším vzděláváním s sebou přináší pro studenta mnoho podstatných rozdílů. Část z nich má povahu technickou či organizační (odlišná strukturace školního roku, nové a pestřejší formy vzdělávání i více forem atestací, možnost částečné participace na tvorbě vlastního studijního programu atp.), které si lze relativně rychle osvojit.¹

Další rozdíl však spočívá v jiné rovině. Středoškolské studium se z hlediska vývoje osobnosti časově kryje s dobou dospívání, kdy je mladý středoškolák po všech stránkách (právní, finanční i psychosociální) závislý na rodičích. Mezi patnáctým (u víceletých gymnázií pak mezi dvanáctým) a osmnáctým rokem života se dotváří osobnost, stabilizují návyky a formuje hodnotová orientace. Střední škola je jakýsi „osobnostní inkubátor“, participující významnou měrou na dozrávání mladého člověka v samostatnou a ve všech podstatných ohledech dospělou osobnost. Probouzí se vážný a vyhraněný zájem, mladý student se pomalu osamostatňuje a přivyká odpovědnosti. Tomuto procesu též musí být přizpůsobené i pedagogické vedení. Dozrávající osobnost se s narůstající vůlí po sebe-určení střetává s původně dominantní rodičovskou (či pedagogickou) autoritou a tento proces s sebou pochopitelně přináší konflikty. Středoškolský učitel tedy musí ve svém přístupu ke studentům kombinovat aspekt vzdělávací s aspektem výchovným.

Vyšší systém vzdělávání oproti tomu počítá se studentem jako s člověkem v podstatných psychosociálních ohledech již dospělým. Vysoká či vyšší odborná škola je připravena být partnerem zodpovědnému, samostatnému a z právního i sociálně psychologického hlediska již dospělému studentovi. Předpokládá se, že v této fázi života (legální dospělost) mladý člověk již dostatečně rozumí svým

¹ Více k tomuto tématu bude řečeno v dalších kapitolách.

schopnostem, chápe své limity, svobodně se rozhodl pro dané studium a začíná aktivně a na vlastní odpovědnost vytvářet svou budoucnost. Autenticita života ve svobodě ostatně spočívá právě v možnosti dávat svému životu se vši odpovědností tvar (život jako otevřená sebe-tvorba) v prostoru vymezeném pravidly a dalšími omezeními.² Takový nárok bez pochyby dává mladému člověku pocítit tíhu zodpovědnosti a složitost rozhodování. Proces postupného přebírání otěží svého života do vlastních rukou však zároveň přináší, daří-li se jej zvládat, hluboké uspokojení a významně se podílí na tvorbě osobnostní integrity a kladného sebehodnocení.

Tento důraz na samostatnost a odpovědnost samozřejmě nemá znamenat, že je mladý student „hozen do vody“ a zanechán napospas všem nástrahám samostatného života. Zatímco je student terciárního stupně ve srovnání se stupněm sekundárním dospělým a svéprávným, ekonomicky je (odhlédneme-li ovšem od situace dálkově studujících a ekonomicky soběstačných studentů) většinou stále závislý na podpoře rodiny. Studium v terciárním stupni se tedy s ohledem na výše řečené nedotýká pouze studenta samotného, nýbrž i studentovy rodiny či dalších forem jeho sociálního zázemí. Pakliže toto rodinné zázemí náležitě funguje, poskytuje studentovi materiální i morální podporu a hraje tudíž nadále pro úspěšné dokončení studia nezastupitelnou roli.

Ani škola či univerzita samotná však vůči začínajícímu studentovi nemá vystupovat macešsky, kdy s chladnou distancí a bez diskuze penalizuje jeho pochybení a přešlapy, nýbrž má být připravena studenta podpořit, zachytit či patřičně nasměrovat. Správně fungující škola by měla vytvářet přátelské a inspirativní prostředí, které podporuje a rozvíjí vztahy svou kvalitou přesahující vazby vymezené prostorem práv a povinností. Škola má být zkrátka pro studenta

² Srovnej: Sokol, Jan: *Etika a život. Pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2010. ISBN 978-80-7429-063-3.

alma mater: partnerem, oporou i útočištěm, tedy vším tím, co konotuje toto mezinárodně užívané a osobní označení.³

PODSTATA VYŠŠÍHO VZDĚLÁVÁNÍ A JEHO MÍSTO VE STRUKTUŘE TERCIÁRNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ V ČR⁴

Místo a poslání VOŠ v systému školství ČR.

Vyšší odborné vzdělávání tvoří významnou součást ve struktuře vzdělávacího systému v ČR a spadá do sektoru takzvaného terciárního nevysokoškolského vzdělávání, kde doplňuje nabídku vysokoškolských bakalářských studijních oborů. V současnosti je v nabídce 180 vyšších odborných škol a celkový počet studentů VOŠ se blíží 30 tisícům. Jako samostatný nový stupeň vzdělávání bylo vyšší odborné vzdělávání zakotveno novelou ve školském zákoně (č. 29/1984 Sb.) v roce 1995. Podle zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), vyšší odborné školství je určeno pro absolventy s maturitní zkouškou a rozvíjí znalosti studenta, které získal v rámci středního vzdělávání. Jeho cílem je poskytnout mu všeobecnou, odbornou i praktickou přípravu pro výkon konkrétního specializovaného povolání. Podle tohoto vyjádření se jedná především „o *profesně zaměřené vzdělávání*“, které klade důraz na „*aplikační stránku studia*.“ Vyšší odborné školy jsou tedy v nabídce pro ty, kteří mají zájem o zvýšení své kvalifikace a jimž zároveň nevyhovuje příliš teoreticky zaměřené vysokoškolské

³ Latinské pojmenování *alma mater* znamená „matka živitelka“.

⁴ Pro kompletní informace o právním zakotvení vyššího odborného vzdělávání viz školský zákon č. 561/2004 a vyhlášku o vyšším odborném vzdělávání č. 10/2005. Pro obecné informace o vyšším odborném vzdělávání viz Obecná informace o vyšším odborném vzdělávání. MŠMT [online] © 2006-2012 [vid. 2012-08-30]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/obecna-informace-o-vyssim-odbornem-vzdelavani>.

studium, případně uchazečům o obor, který není v nabídce bakalářských oborů vysokých škol.⁵

Typy a druhy VOŠ.

Rozpětí oborů, pro něž VOŠ vychovává specialisty je velmi široké.

Jedná se například o školy veřejné správy a služeb, školy technicko-průmyslové, sociálně-právní, zdravotní, umělecké či obchodně-ekonomické.

Jak ve svých materiálech uvádí Ministerstvo školství ČR, ve školním roce 2011/12 v denní formě studia studovalo nejvíce studentů ve zdravotnických skupinách oborů (23,9 %), dále v oboru Pedagogika, učitelství a sociální péče (16,2 %) a konečně v oboru Ekonomika, administrativa (14,2 %).⁶

SOCIÁLNÍ PRÁCE NA VOŠ (PROFIL STUDIA NA VOŠ SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ V PRAZE)

Hlavním cílem výchovy specialistů v *pomáhajících profesích* je zajistit a rozvíjet síť kvalifikovaných odborníků sdružovaných v institucích, v jejichž kompetenci je zlepšování kvality života každého potřebného jedince a specifických skupin (znevýhodnění, sociálně vyloučení, nesoběstační, atp.), kteří jsou odkázáni na pomoc druhých. Základním etickým a sociálním východiskem, v němž by měla být pomoc druhým ukotvena, je prastarý princip *filantropie* či *charity*, v moderních sekularizovaných společnostech pak vyjádřený v eticko-politickém konceptu *rovnosti*, který nachází univerzální hodnotu člověka nad

⁵ Srovnej: Obecná informace o vyšším odborném vzdělávání. MŠMT [online] © 2006-2012 [vid. 2012-08-30]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/obecna-informace-o-vyssim-odbornem-vzdelavani>.

⁶ Srovnej: Obecná informace o vyšším odborném vzdělávání. MŠMT [online] © 2006-2012 [vid. 2012-08-30]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/obecna-informace-o-vyssim-odbornem-vzdelavani>. Přehled vyšších odborných škol je k nahlédnutí na stránkách: VyssiOdborneSkoly.com. Centrum vzdělávání AMOS [online] ©1998-2012 [vid. 2012-08-30] Dostupné z: <http://www.vyssiodborneskoly.com/>.

rasou, pohlavím, věkem, inteligencí, sociálním statutem či náboženským vyznáním, tedy nad většinou apriorních determinant bez jakékoliv morální relevance (bez vlivu na hodnotu člověka jakožto člověka). V tomto pohledu má každý člověk *jakožto člověk* (a později, ve vyspělých zemích se vzrůstající citlivostí na utrpení zvířat, které jim způsobuje člověk, i jakákoliv cítící bytost) stejné právo na takové zacházení, které nesnižuje jeho důstojnost, naplňuje jeho základní životní potřeby, umožňuje mu žít v neohrožujícím a nestresujícím přátelském prostředí, případně realizovat jeho další sny a potřeby.⁷

Sociální práce je jednak z povahy mezioborovou disciplínou, která kombinuje poznatky z oborů jako je sociologie, psychologie, antropologie, právo, medicínské disciplíny a etika. Jejím klíčovým předmětem je problematika společnosti ve smyslu zkoumání příčin a dopadů společenské nerovnosti a vyloučení, dále tematizace možností podpory potřebných z oblasti rizikových skupin a také otázka možností prevence.

Aplikační sférou této disciplíny je pak praktické zmírňování dopadu nerovnosti a komplexní podpora znevýhodněných a vyloučených skupin, v širším ohledu též otázka jejich výchovy a vzdělávání i možných způsobů prevence.⁸

VOŠ sociálně právní v Praze je v tomto sektoru výchovy a vzdělávání zavedenou školou, která má ve výchově specialistů v oblasti sociální práce dlouhou tradici, odchovala řadu specialistů a udržuje množství odborných domácích i mezinárodních vazeb. Vedle možnosti studovat na této škole obor Sociální práce se od roku 2013 studium rozšiřuje o obor Sociální pedagogika.

⁷ K etickému principu rovnosti viz např. Singer, Peter: *Practical Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. ISBN: 9780521439718. Koncepce rovnosti a lidských práv je historicky spojena především (pomineme-li *charitu* jako princip slitovné pomoci potřebným, který byl uplatňovaný a přítomný ve všech známých formách lidských společenství bez ohledu na jejich stáří či lokalitu) s rodící se sociální myšlenkou a osvobozujícími a emancipačními hnutími v podmínkách těžké sociální i ekonomické situace pracujících v industrializované západní společnosti 18. -19. století.

⁸ Human Rights and Social Work. New York and Geneva: United Nation Publication, 1994. ISBN 92-1-154104-2. Dostupné též z: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/training1en.pdf>.

Jak inzerují stánky školy, tříleté studium klade důraz na získání praktických dovedností potřebných pro profesionální výkon sociální práce. První ročník studia je zaměřen více teoreticky. Teoretická výuka, zahrnující široký rozsah vzdělávání z oblastí jako je sociologie, právo, pedagogika, psychologie, etika a ekonomie atd., se kombinuje s postupným uváděním studenta do kontaktu s vlastní praxí (exkurze, praxe). Student tak postupně proniká do rozličných forem sociální práce a seznamuje se skrze souvislou praxi s konkrétní formou výkonu sociálních pracovníků. Druhý a třetí ročník kombinuje povinné a výběrové studium doplněné souvislou i průběžnou praxí a je z podstatné části naplněn zpracováním závěrečné absolventské práce.⁹

Sociální práce je pomáhající profesí. Pomoc druhým ve všech myslitelných formách a oblastech samozřejmě klade na sociálního pracovníka specifické morálně-volní nároky. Užitečným profesionálem v oblasti sociální práce se stane člověk bez určité osobnostní výbavy, kam je třeba počítat toleranci, empatii, altruismus, trpělivost, schopnost realisticky řešit konfliktní situace atp., jen těžko.

Nezbytnou výbavou pracovníka z oblasti pomáhajících profesí je ovšem i schopnost udržet si potřebný odstup, tedy dokázat oddělit pracovní záležitosti od osobního života. Sociální práce není v tomto ohledu bez rizika. Nedořešené konflikty, vědomí, že nelze náležitě pomoci ve všech situacích a všem potřebným, může být pro vnímavé a empatické osoby velmi frustrující. Práce v sociální oblasti proto vyžaduje psychohygienu a studenti jsou od začátku studia vedeni k technikám, které jim mohou pomoci v budoucnu těmto rizikům předcházet (supervize). Práce s lidmi v nouzi na druhou stranu přináší osobní obohacení a rozhodne-li se jednou člověk věnovat svou energii a dovednost pro

⁹ Viz materiály školy, konkrétně: Vzdělávací program: Sociální práce – denní forma. *VOŠSP* [online] [vid. 2012-08-30] © 2008 dostupné z: <http://www.vossp.cz/pro-uchazece/vzdelavaci-program-socialni-pedagogika/>.

pomoc druhému, zdá se být mnohem blíže odpovědi na základní životní otázku, otázku po dobrém smyslu života.

Administrativní a organizační stránky studia

Škola je složitým organismem s provázanou hierarchickou strukturou a vymezenými kompetencemi. Pedagogický sbor (tvořený externími i stálými zaměstnanci), s jehož členy bude student v rámci svého studia přicházet nejčastěji do styku, vytváří ducha (a kvalitu) školy. I pedagogický sbor má svou vlastní strukturu a organizaci: je tvořen např. třídními učiteli, vedoucími předmětových komisí, garanty studijních oborů. Kromě pedagogů však student přichází do kontaktu i s dalšími složkami organizační struktury školy. Jedná se především o studijní oddělení, sekretariát, ředitele a jeho zástupce, kteří dohromady odpovídají za personálně-ekonomické, projektové, studijní, pedagogické a provozní záležitosti.

Vedení školy

Ředitel jako hlava této struktury rozhoduje ve všech podstatných záležitostech týkajících se ekonomického, personálního a technického chodu školy. Vytváří např. dlouhodobou koncepci školy, navazuje důležité profesní i ekonomické kontakty s rozličnými institucemi, rozhoduje o dílčích úkonech a řízeních (přijetí, vyloučení, přerušení studia), vydává závazná rozhodnutí upravující běh akademického školního roku. Vzhledem k rozsáhlosti této agendy má ředitel v jednotlivých oblastech vedení školy profesionální oporu v podobě několika svých zástupců, kteří mají na starosti zmíněné oblasti školní správy.

Školská rada

Ačkoli stojí ředitel či širší vedení školy z hlediska rozhodování na špičce pomyslné pyramidy, nejsou v pozici autokratického vládce. Možnost

spolurozhodovat o zásadních otázkách týkajících se chodu školy mají i další volení zástupci z řad pedagogů i studentů, k čemuž jim slouží instituce zvaná školská rada. Podle znění školského zákona je školská rada pravidelně voleným statutárním orgánem školy s tříletým funkčním obdobím, zřizovaným při všech základních, středních a vyšších odborných školách, který umožňuje „zákonným zástupcům nezletilých žáků, zletilým žákům a studentům, pedagogickým pracovníkům školy, zřizovateli a dalším osobám podílet se na správě školy.“¹⁰ Školská rada se podle zákona vyjadřuje např. k návrhům školních vzdělávacích programů, schvaluje výroční zprávu o činnosti školy, schvaluje školní a stipendijní řád, podílí se na zpracování koncepčních záměrů rozvoje školy, projednává návrh rozpočtu, vyjadřuje se k hospodaření školy a navrhuje opatření k jeho zlepšení, podává podněty a oznámení řediteli školy, orgánům vykonávajícím státní správu ve školství či dalším orgánům státní správy.¹¹

Studijní oddělení

Studijní oddělení je pro studenta klíčovým partnerem a důležitou součástí školní struktury. Jedná se v podstatě o hlavní školní archiv, dokumentující a archivující průběh celého studia každého jednotlivého studenta, od momentu jeho přijetí, po závěrečné státní zkoušky. Studijní oddělení má na starosti organizaci přijímacího řízení i absolutoria, vyřizuje veškeré žádosti týkající se např. přerušování či ukončení studia, žádosti o prodloužení zkuškového období atp. Kontroluje průběžné plnění studijních povinností a uzavírá jednotlivé ročníky.

Dobrý vztah se studijním oddělením je bez nadsázky polovinou úspěchu studia. I sebetalentovanější student, který dlouhodobě porušuje závazky ke studijnímu oddělení (např. včasné odevzdávání indexu ke kontrole), si může cestu k absolutoriu velmi zkomplikovat, případně zcela uzavřít. Ač to nemusí

¹⁰ Školský zákon č. 561/2004, § 167. In: Sbíрка zákonů ČR č. 317 /2008. Praha: Tiskárna Ministerstva vnitra, 2008, str. 4886. ISSN 1211-1244.

¹¹ *Srovnej:* Školský zákon č. 561/2004 Sb. In: Sbíрка zákonů ČR č. 317 /2008. Praha: Tiskárna Ministerstva vnitra, 2008. ISSN 1211-1244.

být na první pohled patrné (pracovnice studijního oddělení pracují na rozdíl od pedagogů většinu času za zavřenými dveřmi), studijní agenda je skutečně rozsáhlá a oddělení má vedle servisu, který poskytuje studentům, stále co na práci. Je proto nezbytné ctít úřední hodiny a nerozptylovat studijní referentky svými požadavky mimo tento vyhrazený čas.¹²

Knihovna

Důležitou instituci pro studenta představuje též školní knihovna. Umožňuje studentovi pohodlný přístup k mnoha klíčovým pramenům, bez nichž je studovaný obor jen těžko myslitelný. Školní knihovna je organizovaná na způsob standardních knihovnických institucí. Spravuje ji vedoucí či hlavní knihovník knihovny a pravidla provozu jsou upravená prostřednictvím knihovního (výpůjčního) řádu.

System elektronické komunikace

S rozvojem počítačových sítí, internetu a jeho možností, se významně usnadnil proces sdílení důležitých studijních informací předávaný ve všech směrech - od školy ke studentovi, od studenta ke škole i mezi samotnými pedagogy a studenty navzájem. Je velmi žádoucí proto co nejdříve ovládnout a především pravidelně využívat elektronický systém komunikace (školní informační systém a mail). Současné rozhraní nabízí komfortní službu, která přehledně propojuje všechny členy školy a umožňuje sdílet informace v relativně krátkém čase, informovat o aktuálních změnách týkajících se výukového programu či rozvrhu a sdílet důležité dokumenty administrativního i studijního charakteru.

¹² Více viz Školní řád VOŠ SP. *VOŠSP* [online] [vid. 2012-08-30] © 2008 Dostupné z: <http://www.vossp.cz/o-skole/predpisy-o-studiu/skolni-rad-vos-sp/>.

FORMY STUDIA A METODY VZDĚLÁVÁNÍ

Formy vzdělávání: denní, dálkové a kombinované

Jak upravuje školský zákon, „vyšší odborné školy poskytují vzdělávání jak v denní formě, tak v ostatních formách (tj. v dálkové, večerní, distanční a kombinované formě vzdělávání). Denní forma vzdělávání trvá standardně tři roky včetně odborné praxe, u zdravotnických oborů až 3,5 roku. Délka ostatních forem vzdělávání, především dálkové formy, je nejvýše o 1 rok delší než doba vzdělávání v denní formě.“¹³

Organizace školního roku

Přestup ze středního do vyššího školství s sebou nese z hlediska strukturace a organizace zcela nový systém studia. Namísto pololetního rozdělení školního roku je rok členěn na tzv. semestry (z latinského *semestris* – šestiměsíční), letní a zimní (někdy též, vzhledem ke kalendářnímu roku, adekvátněji nazvané jarní a podzimní) pololetní periody. V každém semestru student dochází na povinné přednášky, cvičení či semináře a zúčastní se předepsaných exkurzí a praxe. V průběhu semestru je student vedle získávání informací (studia) veden k plnění dalších dílčích úkolů: píše práce či skládá testy, připravuje se na cvičení a semináře, vypracovává zprávy z praxe a studuje povinnou a doporučenou literaturu. Každý semestr je ukončen zkouškovým obdobím, v němž student musí absolvovat předepsané minimum atestací. Student skládá účty v podobě zápočtových testů či pohovorů, připravuje se na (a absolvuje) ústní či písemné zkoušky, zpracovává dokumentaci z praxe (tvorba osobního portfolia).

¹³ Obecná informace o vyšším odborném vzdělávání. MŠMT [online] © 2006-2012 [vid. 2012-08-30]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/obecna-informace-o-vyssim-odbornem-vzdelavani>.

Studium na vyšší odborné škole je zakončeno státní zkouškou. Ta zahrnuje komplexní test kompetence z klíčových oborových předmětů (ústní komisionální zkouška), jazykovou zkoušku, předvedení důkazů absolvování předepsaných praxí (portfolio) a obhajobu písemné absolventské práce, kterou student vytvářel pod vedením svého školitele standardně v průběhu třetího ročníku. Při úspěšném složení státní zkoušky získává absolvent vysvědčení o absolutoriu a je mu přiznáno právo používat označení „diplomovaný specialista“ uváděné za jménem (zkráceně „DiS.“).¹⁴

Přednáška

Vyšší odborné školství nabízí několik vzdělávacích metod. Proporcionálně největší část v procesu vzdělávání zabírá (vedle hodin strávených praxí a samostudiem) forma přednášky.¹⁵ Student získává vědomosti prostřednictvím živého výkladu pedagoga či externího odborníka. Jedná se převážně o monolog ve standardní délce 2x 45 minut s tím, že není vyloučena diskuse iniciovaná dotazy či připomínkami studentů nebo otázkami do pléna ze strany pedagoga. Živý výklad v reálném čase je oproti samostudiu svou efektivitou v určitých ohledech (neverbální komunikace, přímý kontakt, možnost dotazu) účinnější. Na druhou stranu si forma přednášky žádá ze strany posluchačů jisté dovednosti a specifickou pozornost. Při přednášce je například složitější navázat na přetrženou nit výkladu (jak je naopak možné při četbě odborného textu), pokud na chvíli ztratíte pozornost nebo vás vlastní asociativní myšlenky zavedou mimo jeho hlavní osu. Na druhou stranu - a zde je zase výhoda na straně živé přednášky – nejasnosti či nepochopení lze rozptýlit dobře položenou otázkou.

¹⁴ *Srovnej:* Obecná informace o vyšším odborném vzdělávání. *MŠMT* [online] © 2006-2012 [vid. 2012-08-30]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/obecna-informace-o-vyssim-odbornem-vzdelavani>.

¹⁵ Termín pochází ze středověkého latinského výrazu *lectūra* znamenajícího čtení. Viz heslo *Lecture*. *Dictionary.com* [online] © 2012 [vid. 2012-08-30] Dostupné z: <http://dictionary.reference.com/browse/lecture>.

Buď jak buď, možnost vnímat živý, autentický výklad odborníka je tisíciletími ověřenou praxí předávání vědomostí a zkušeností. Máme-li však zisk z přednášky maximalizovat, pouhý pasivní poslech k tomu nepostačí. Abychom byli schopni výklad maximálně zužitkovat, tzn. zafixovat si jej a získat schopnost jej adekvátně reprodukovat, je dobré pořizovat si písemný záznam přednášky. Aby však byly tyto poznámky produktivní, vyžaduje takový zápis jistou zkušenost a zvládnutí potřebné techniky. Zaprvé je třeba se zbavit návyku ze základní a někdy i střední školy, kdy je výklad pedagoga veden tak, aby podporoval zápis takzvaně „slovo od slova“. Takový postup je v případě přednášky neadekvátní. Student musí být schopen, při stálé pozornosti věnované pokračujícímu výkladu, zaznamenávat z předávaných informací ve zhuštěné formě to podstatné a to, co je zbytné, naopak vynechat. Začínajícím studentům činí tato technika často problém a pedagog má tu a tam možnost vidět rozhořčený výraz ve tváři studenta, který rezignovaně odkládá tužku poté, co přestal takzvaně „stíhat“ zápis každé přednášejícím pronesené věty. Poznámky z přednášky mají sloužit především jako *osobní* záznam (to je třeba zdůraznit), se kterým v ideálním případě nadále sami pracujeme. Mnohdy totiž postačí složitější myšlenku nebo vhodný ilustrativní příklad zaznamenat během přednášky ve formě krátké „notičky“ a později (avšak s ohledem na fungování paměti co možná nejdříve) jej doplnit vlastním komentářem. Záznam textu přednášky pro nás bude mít maximální užitek, zvýrazníme-li, doplníme a okomentujeme jeho vybrané části, případně doplníme údaje o pedagogem zmíněných pramenech. Pouze tehdy mají naše poznámky skutečný význam a lze s nimi produktivně pracovat i po delší době.

Z výše řečeného plyne již naznačená důležitá skutečnost, totiž, že poznámky jsou vždy velmi osobním či osobitým způsobem záznamu, který je jen zřídka užitečný, kromě nás samých, někomu jinému. Zhuštěná a často náznaková (*pars pro toto*) povaha zápisu z přednášky může dobře sloužit pouze tomu, kdo na

základě bezprostředního poslechu „kódovaný“ záznam přednášky zpracoval a vládne tudíž jeho interpretačním klíčem. Představa mnohých studentů, že lze absolvovat zkoušky pouze na základě sebraných záznamů z přednášek svých spolužáků, je fatálně mylná. O tom ostatně svědčí mnoho neúspěšných výkonů u zkoušek i v testech, které karikují a zcela misinterpretují původní výklad.

Seminář

Seminární forma výuky (z latinského *seminarium* znamenajícího sít, zasívat¹⁶) je další významnou metodou vzdělávání. Zatímco přednáška, ať čtená nebo vyslovená „z patra“, je postavená na monologu přednášejícího, podstatou semináře je diskuse a společná práce ve skupině. Zatímco počet účastníků na přednášce je v podstatě limitován pouze kapacitními a akustickými možnostmi přednáškové místnosti, podstatou produktivní seminární práce je diskuse konkrétního předem zvoleného tématu či problému v co možná nejužší skupině studentů (se vzrůstajícím počtem studentů se pro všechny zúčastněné snižuje možnost se aktivně zapojovat). Každý seminář má svého vedoucího, který tuto diskusi řídí a moderuje. Jedná se většinou o pedagoga, nikoliv však nutně. K vedení může být vyzván i student, který se na tuto roli předem patřičně připraví.

Alfou a omegou produktivního semináře je domácí příprava a aktivní účast studentů, která by měla být zkušeným pedagogickým vedením podporována a nikoliv potlačována. Soustředěná kolektivní práce v rámci semináře dokáže studenty velmi efektivně uvést do dané problematiky. Student má možnost takřikajíc nahlédnout pedagogovi do samotné kuchyně: osvojí si metodologii a argumentační postupy a nahlédne specifický způsob, kterým si daný obor klade

¹⁶ Viz heslo *Seminary*. *Merriam-Webster Word Central* [online] Copyright © 2007 [vid. 2012-08-30]. Dostupné z: <http://www.wordcentral.com/cgi-bin/student?seminary>.

otázky po svém předmětu. Naučí studenty interpretační a analytické práci, tříbí jejich schopnost diskutovat a korektně argumentovat.

Ačkoliv je seminář ve srovnání s přednáškou mnohem méně formální a jeho průběh může pružně reagovat na vývoj diskuse, základem každého seminárního sezení musí být předem připravený scénář. Takovou funkci v semináři může plnit například oborový text, který student v rámci domácí přípravy (a podle dohodnutého postupu) prostuduje. Poté se text na semináři společně čte a analyzuje, zkoumá se jeho argumentační výstavba a hledá se sféra jeho aplikace. Každý, kdo absolvoval povedený seminář, potvrdí, že tato forma výuky zprostředkovává nejužší dotyk se svým oborem. V rámci semináře se též obvykle vytváří užší vazba mezi pedagogem a žákem a rodí se lidská i odborná spojení, která mohou mít dlouhé trvání a přinést množství cenných odborných výsledků.

Domácí semestrální práce

Důležitou součástí studia představují domácí písemné (semestrální) práce. Existuje velké množství jejich možných forem a zadání (referát, zpráva z praxe či výzkumu, analýza textu, jeho komparace či interpretace, odborný esej, atp.), které závisejí na konkrétním cíli studijního programu či předmětu. Ačkoli se tedy podoba práce může co do obsahu a odborného žánru velmi lišit, jednotícím kritériem všech jejích forem jsou vždy jisté technické a formální náležitosti, které upravuje norma ISO 690 a které se týkají především pravidel práce s použitou literaturou.¹⁷

Význam písemných prací a jejich místo ve studijním programu je několikerý. Z dílčího hlediska bývá písemná práce často podmínkou k získání atestace,

¹⁷ Student má možnost se s těmito pravidly podrobně seznámit v rámci předmětů Úvod do studia a Seminář k písemné práci.

jejímž prostřednictvím student vedle zkoušení či semestrálního testu demonstruje nabyté schopnosti. V kontextu celého studia je pak smyslem semestrálních prací zároveň připravit studenta co nejlépe na netriviální úkol vypracovat závěrečnou absolventskou práci. Časné a suverénní ovládnutí technik nutných pro tvorbu odborného textu student při psaní své absolventské práce mnohonásobně zúročí. Seznamuje-li se totiž s formálními a metodologickými náležitostmi poprvé důkladněji až v rámci procesu jejího vytváření (tedy na začátku 3. ročníku), plýtvá tak s množstvím energie a času, které by mohl věnovat čistě věcným a odborným problémům. Konečně dovednosti, které student získává skrze semestrální práce (srozumitelný, smysluplný a elegantní písemný projev, korektní práce s prameny, schopnost textové analýzy a interpretace, zvládnutí metodologie výzkumu atp.) jsou významnou kompetencí, která dalece přesahuje oborové zaměření a tvoří zkušenostní výbavu uplatnitelnou ve většině specializovaných odborných profesí. Písemná forma studijních úkolů by proto měla být součástí co možná největšího počtu předmětů zastoupených v příslušném studijním programu.

Cvičení

Cvičení se v mnoha ohledech blíží výše popsané seminární výuce. Jeho podstatou je vyzkoušet si aplikaci znalostí získaných v teoretické části výuky na konkrétní praktické situace. V tomto ohledu je cvičení důležitou formou výuky, protože praktické upotřebením teoretických znalostí je klíčem ke schopnosti odvádět jako absolvent kvalitní práci. Konkrétní podoba cvičení závisí na oboru či tématu, obecně je pro ně typická společná neformální diskuse o problému, cvičení a průběžné testy, vytváření modelových situací za pomoci herních metod atp.

Exkurze a praxe

Exkurze slouží k přímému seznámení studentů s provozem a strukturou konkrétní organizace, které spadají do okruhu později navštěvované praxe i možného budoucího studentova uplatnění. Student se přímou návštěvou a prostřednictvím přednášky kompetentního zástupce dané organizace seznámí s povahou práce jednotlivých součástí pracovního týmu i způsobem rozdělení jejich kompetencí. Ozřejmí si též cíle daného zařízení a metody či prostředky k jejich uskutečnění, stejně tak i právní, organizační a ekonomickou stránku jejich provozu.

Výkon praxe pak představuje jedinečnou a nezastupitelnou možnost zapojit se bezprostředně a aktivně do pracovní struktury a na vlastní kůži sbírat zkušenosti s konkrétním provozem, reflektovat svou teoretickou připravenost i své osobnostní předpoklady potřebné pro práci v daném segmentu sociální profese.

Konzultační hodiny

Konzultační hodiny patří k důležité složce studia. Každý z pedagogů má povinně stanovené termíny pravidelných konzultačních hodin, ve kterých je připraven se studenty konzultovat celou šíři studijních záležitostí a problémů. V maximální míře pak student této instituce využije v procesu tvorby své absolventské práce, kde jsou pravidelné konzultace se svým školitelem, případně dalšími pedagogy, základem jejího úspěšného dokončení. Aktivní studenti však většinou najdou více důvodů, proč využít osobní konzultaci s vybraným pedagogem. Může se například jednat o konzultace týkající se dostupné literatury k danému problému, který studenta zaujal, o radu s plněním konkrétního úkolu nebo o vyjasnění některých témat z přednášek a seminářů. Studenti by se ovšem neměli ostýchat obrátit se na pedagoga o radu i v osobnějším záležitostech (např. problémy osobního charakteru, které mohou

zasahovat do studia a komplikovat jeho průběh). Vždy jim bude k dispozici pedagog, který je ochotně vyslechne a podle možností pomůže či poradí.

I v případě využívání konzultačních hodin však platí stejné pravidlo jako v případě jednání se studijním oddělením a dalšími odděleními školy: využívejte vždy času ke konzultacím určeného, případně se rozšířenou konzultací či konzultací mimo stanovené hodiny pokuste předem domluvit prostřednictvím e-mailu. A hlavně, nezapomínejte, že v rámci studia platí to, co v běžném životě: konzultovaný a sdílený problém rovná se z poloviny vyřešený problém.

Samostudium¹⁸

Instrumentalizace vzdělávání vede ke stále se zvyšujícímu se počtu studentů, kteří omezují smysl studia na formální prostředek k dosažení titulu (a jeho prostřednictvím i získanou nespornou výhodou na trhu práce). Takový přístup ke vzdělání však popírá něco ze samotné jeho podstaty, totiž čistý zájem po rozšíření svého poznání i profesní a osobnostní výbavy.¹⁹

Autenticky motivované studium je proto charakterizováno i množstvím odvedené práce, které přesahuje penzum minimálních předepsaných povinností.

Nezastupitelným prvkem vzdělávání je proto samostudium, které obnáší vyhledávání a studium relevantní (povinné i doporučené) literatury a psaní seminárních prací. Základní povinná literatura je studentům přístupná ve školní knihovně, či skrze elektronickou cestu sdílení. Za dalšími prameny se však student musí vydat pátrat do dalších institucí, které disponují specializovaným a širším fondem.

¹⁸ Následující kapitola nazvaná „samostudium“ využívá autorův text: Ciporanov, Denis: *Práce se zdrojovou literaturou*. [skripta] Vyšší odborná škola sociálně právní, Praha, © 2012. ISBN 978-80-905109-4-4.

¹⁹ Feynman, Richard: *O smyslu bytí*. Praha: Aurora, 2000. ISBN 80-7299-026-8.

Pramen a jeho vyhledávání

Žádné studium nelze absolvovat bez vyhledávání a zpracovávání informačních zdrojů. Kniha nebo článek, ať v tištěné nebo elektronické verzi, jsou standardně primárním typem informačního zdroje, bez něhož je vytvoření jakéhokoliv odborného textu těžko myslitelné. Tento základní typ pramenů pak může být v různé míře doplněn a rozšířen o informační zdroje, jako jsou technické normy a zákony, grafy a statistiky, interní materiály a brožury, filmové dokumenty a fotografie, instruktážní CD a DVD, rozhovory, dotazníky a šetření, úřední záznamy a další dokumenty všech myslitelných typů a druhů. Za pramen je tedy nutné považovat jakýkoliv textový či audiovizuální typ informace, který použijeme pro svou práci a jehož explicitní zohlednění (korektní uvedení, citování, parafrázování) podporuje či ilustruje naše tvrzení nebo naopak vystupuje jako předmět našeho kritického přezkoumání či komentáře. I přes dříve nevídané možnosti, které nám v rámci vyhledávání pramenů dnes poskytuje internet, musí být základem každé seriózní rešerše knihovní instituce, respektive její katalogy a databáze, ať už ve fyzické (lístkové) formě nebo ve formě elektronické, přístupné z externích bodů.

Mnohdy k dosažení cíle postačí fond oborové školní knihovny, se vzrůstajícími nároky na práci je však nutné rozšířit okruh prohledávání. Chceme-li si být jisti, že jsme pro reprezentativní sestavení bibliografie udělali vše, naše pátrání budeme muset rozšířit o knihovny bohatších fondů.

Podle naší teoretické orientace se nabízejí oborově zaměřené lékařské, technické, společenskovední a další vědecké knihovny a databáze. Hlavní knihovní institucí pro seriózní odbornou práci však zůstává Národní knihovna České Republiky v Praze, případně další velká krajská knihovna s rozšířenou nabídkou knihovních služeb.²⁰ Nejde pouze o její bezkonkurenční fond zahrnující mimo jiné kompletní domácí tištěnou produkci za posledních více než

²⁰ Stránky Národní knihovny jsou dostupné online na: <http://www.nkp.cz/>.

200 let, ale i o možnost využít licencovaného přístupu k databázím shromažďujícím ohromné množství plnotextových vědeckých žurnálů ze širokého spektra oborů. Navíc tato instituce není omezena pouze na vlastní fondy, nýbrž zprostředkovává meziknihovní výpůjční službu včetně výpůjček ze zahraničí.²¹

Základní právo vyhledávat informační zdroje v knihovních katalozích (fyzických i elektronických) má nejen majitel knihovní průkazky, ale i ten, který ji nevlastní. Knihovní průkaz ovšem otevírá svému držiteli dveře pro využití veškerých širokých knihovních služeb, které jsou nejenom užitečné, ale mnohdy i nezbytné. Vedle hlavní funkce knihovny, kterou je (prezenční či distanční) půjčování knih, je jejímu členovi umožněno vstupovat do specializovaných studoven, nahlížet do příručních knihoven, využívat služby dálkové objednávky a rezervace materiálů stejně jako meziknihovní výpůjční služby, čerpat zdroje z plnotextových databází světových periodik i používat techniku, jako je kopírovací stroj, scanner či počítač s připojením na internet. Nelze ovšem zapomenout ani na možnost konzultovat své požadavky se zkušeným knihovníkem, jehož kvalifikovaná rada může naši řešerši podstatně urychlit.

Postup elektronizace knihoven posunul knihovní služby významně kupředu. V současnosti lze základní řešerši knihovních fondů větších institucí provádět z domova, stačí k tomu pouze připojení k internetu. V případě Národní knihovny je čtenáři k dispozici např. databáze KATIF, která umožňuje vyhledávat v naskenovaných lístkových katalozích. Elektronická databáze pak eviduje veškeré přírůstky knih od r. 1995. Vyhledané tituly lze navíc rezervovat online. Knihovník nám na základě naší objednávky zašle oznámení o připravení objednaného titulu, který na nás čeká v oznámený den.

²¹ Vedle národní knihovny poskytuje mezinárodní meziknihovní služby též Národní technická knihovna, Národní lékařská knihovna, Knihovna Akademie věd ČR, a Vědecká knihovna v Olomouci. K meziknihovním službám NK ČR viz službu Meziknihovní služba v České republice dostupnou online na: http://www.nkp.cz/pages/page.php3?page=sluz_mvsv_ifla.htm.

Výpůjčka a nákup materiálů

Znamená-li pro nás vypracování odborného textu jednorázovou povinností a k tématu se již nemíníme vracet, pak si vystačíme s literaturou k tomu účelu krátkodobě zapůjčenou. Míjíme-li ovšem v odborné práci pokračovat, neobejdeme se bez budování vlastního archivu materiálů. Tituly, které tvoří pilíř našeho oboru, tedy kupujeme nebo si pořizujeme jejich kopii. Sledování domácí knižní produkce a odborných periodik je samozřejmostí a nepotřebuje další komentář. Chceme-li však svou vlastní odbornou knihovnu doplnit o klíčové tituly zahraniční produkce, nabízí se vedle služeb knihovnických institucí několik dalších možností. Literaturu lze objednávat přes internet u zavedených prodejců, a to jak v tištěné, tak elektronické formě. Vyhledané tituly můžeme též objednat u vybraných domácích knihkupců, kteří dovoz cizojazyčných titulů zprostředkovávají. Takto orientovaných knihkupců existuje celá řada a ti dobře zavedení pro nás vyhledají nejlevnější dostupný exemplář (včetně nabídky použitých knih jak v případě titulů v prodeji, tak v případě titulů rozebraných), na který se čeká v rozmezí od týdne do jednoho měsíce, průměrně tedy 14 dní.

Elektronické databáze časopisů

Součástí nabídky velkých knihoven je licencovaná služba, která jejím členům umožňuje přístup k plnotextovým odborným elektronickým časopisům.

V případě Národní knihovny se jedná se o Elektronickou knihovnu časopisů.²² Jejíž součástí je též adresář volně dostupných časopisů, ze kterých lze získat materiály i bez licence.²³

Databází existuje velké množství. Za všechny jmenujme například databáze humanitních a společenských věd EBSCO,²⁴ ProQuest²⁵ nebo portál JSTOR.²⁶ Jedná se většinou o neziskové organizace, které svým členům nabízejí přístup

²² Služba je dostupná online z: <http://ezb.nkp.cz/>.

²³ Služba je dostupná online z: <http://rzblx1.uni-regensburg.de/ezeit/dfaj>.

²⁴ Stránky portálu EBSCO jsou dostupné online z: <http://www.ebscohost.com/>.

²⁵ České stránky ProQuest jsou dostupné online z: <http://www.proquest.cz/>.

²⁶ Portál je dostupný online z: <http://www.jstor.org/>.

k elektronické verzi archivu plnotextových článků z mnoha vědeckých či akademických periodik všech možných oborů. Např. JSTOR pokrývá produkci od zhruba sedmi set vydavatelů periodik v oblastech, jako jsou ekonomická studia, právní, humanitní a sociální vědy atp., které zpřístupňuje s prodlevou 3-5 let od roku jejich prvního uveřejnění. Nevýhodou velkých plnotextových databází je tedy pouze omezený přístup, který je vázán na licenci institucí, jako jsou škola, universita, knihovna či nakladatelství a prodleva ve zpřístupňování nejčerstvější produkce. Volně přístupná možnost vyhledávání v katalogích těchto portálů však zůstává stále velmi užitečným nástrojem pro zahájení rešerše. Nejenže se lze seznamovat s mezinárodními periodiky věnovanými dané oblasti zájmu, většina žurnálů také umožňuje nahlédnout do svého archivu jednotlivých čísel s připojeným náhledem a užitečným abstraktem.²⁷

Instituce knihoven a elektronické databáze dnes pochopitelně nejsou jediným zdrojem textových, případně audio-vizuálních pramenů. Prostředí internetu nabízí závratné množství informací a pramenů ze všech myslitelných oborů a online připojení může zpřístupnit nejčerstvější informace z oblasti našeho zájmu. Snadná přístupnost je ovšem vykoupená jistým rizikem práce s internetovými zdroji. Vedle množství důvěryhodných online přístupných pramenů je síť zahlcena obrovskou masou pramenů neautorizovaných, pochybných a v mnoha ohledech nekvalitních. Produktivní užívání volně přístupných zdrojů je tedy podmíněno zkušeností, ostražitostí a kritickým selektivním přístupem.

Šedá literatura

Oblastí, která bývá zhusta - a nutno předeslat studenty často nekorektně - vytěžována, je sféra tzv. šedé literatury, která zahrnuje absolventské práce

²⁷ Užitečný seznam oborových databází je k nahlédnutí na stránce Licencované elektronické informační zdroje. In: IVA [online] (CC BY-NC-SA 3.0) [cit. 2012-02-10]. Dostupné z: http://iva.k.utb.cz/?page_id=3171.

(bakalářské, diplomové, habilitační atp.), konferenční výstupy, interní firemní literaturu, výzkumné zprávy a patenty atp.

Tyto dokumenty jsou veřejně zpřístupněny školami, vědeckými ústavami, soukromými subjekty, neziskovými organizacemi či vládními agenturami. Jejich zveřejnění většinou nemá status oficiální publikace (odtud přívlastek „šedý“) a nejsou v nabídce standardního (jak fyzického, tak elektronického) prodeje.

Orientaci v tomto typu pramenů usnadňuje množství jak domácích, tak mezinárodních databází šedé literatury, které tyto zdroje evidují a umožňují v nich vyhledávat.

Metody zpracování pramenů

Máme-li vyhledané prameny užít ku prospěchu věci, je třeba si osvojit standardizované způsoby, jak s nimi zacházet. Ty se týkají především techniky jejich citování v našem textu a v jisté míře pak i postupů pro jejich vyhledávání, studium a pořádání. Je však nasnadě, že rady týkající se např. konkrétních postupů při četbě a excerpci (dělání výpisků) pramene, nemohou mít ve srovnání s citačními pravidly z povahy věci jiný, než velmi obecný a doporučující charakter (každému může jednoduše vyhovovat jiný způsob práce s prameny).

Nákup, či kopie?

Klíčové primární materiály je dobré mít doma nejlépe ve fyzické podobě. Práce s tištěným textem se zpřehlední a usnadní, pokud do něj můžeme vpisovat poznámky a vyznačovat pasáže, na které se budeme chtít v naší práci odvolat, případně je citovat či parafrázovat. Tento způsob práce je však přísně zapovězen, pokud nám dotyčný pramen nepatří. Nikdy nezatrháváme, nezvýrazňujeme a neděláme si poznámky na okraj v knihách z knihoven či půjčených od přátel. Pokud tedy není klíčový zdroj v našem vlastnictví, můžeme si pořídit jeho fotokopii, která se k popisování výtečně hodí – navíc bez

jakýchkoliv výčitek, které by přeci jen mohly provázet nevratné zásahy i v našich vlastních knihách.

Excerpce

Máme-li ustaven seznam základních pramenů, můžeme si na základě jeho utřídění vypracovat pracovní osnovu. Struktura i náplň jednotlivých kapitol naší budoucí práce, vyjádřená interaktivní osnovou, je užitečným výchozím vodítkem, nikoliv však nerevidovatelnou a závaznou normou. Dá se totiž předpokládat, že ji budeme během postupu práce v určitých ohledech měnit a přepracovávat. Navíc osnova nás rozhodně nemá zavazovat k vypracovávání jednotlivých kapitol práce podle vytyčeného pořádku – od úvodu, přes jádro práce, k jejímu závěru. Časté obtíže se zahájením procesu psaní jsou dány právě snahou postupovat takto přísně chronologicky.

Pro fázi postupného zpracovávání (studia) literatury je velmi užitečné v textu přehledně lokalizovat pasáže, které hodláme v naší práci citovat.²⁸ V první řadě je vhodné lokalizovat ty z pasáží ve zdrojovém dokumentu, které budou klíčové pro zpracování jednotlivých konkrétních kapitol naší práce. K tomuto účelu si vytváříme systém značení (štítky, podtržení, zvýraznění, poznámky na okraj stránky). Vedle značek ve vlastním studovaném textu je praktické vytvořit si katalog odkazů na konkrétní strany a pasáže ze zdrojové literatury, asociovaných k jednotlivým problémům, kapitolám či paragrafům naší práce. V momentě, kdy přistupujeme k samotnému procesu psaní vlastního textu, se již dostáváme do prostoru norem a technik, jejichž představení je obsahem následujících kapitol.²⁹

²⁸ Srovnej, ECO, *op. cit.*, str. 152.

²⁹ Pro další užitečné informace viz ECO, *op. cit.*, str. 142-183.

CITACE A PARAFRÁZE

Podstatnou kompetencí, kterou student v rámci studia získává, je schopnost vytvořit odborný text, který splňuje předepsané a normované obsahové i formální parametry. Psaní odborných textů se však neobejde bez využití informačních pramenů, které vytváří argumentační bázi a teoretickou oporu našemu vlastnímu textu. Využívání pramenů (tedy myšlenek, koncepcí tvrzení a teorií, obrazů, grafů statistik atp., ať v doslovné či adaptované formě) je upraveno množstvím pravidel, jejichž užívání je motivováno několika základními důvody:

- Korektním citováním především respektujeme duševní vlastnictví. K užitým materiálům se chováme jako k cizímu duševnímu vlastnictví a totéž budeme přirozeně vyžadovat i od čtenářů našeho vlastního završeného textu. Nikoho jistě nenechá lhostejným představa „studenta“, který si stáhne naši volně přístupnou práci a po drobných maskovacích úpravách ji prezentuje jako svou vlastní.
- Druhý základní důvod je obrácen směrem ke čtenáři našeho textu. Korektní bibliografický aparát má spolehlivě dovést tohoto čtenáře ke všem zdrojům, na které se v naší práci odvoláváme. Přiznáváme tak, která díla či jejich myšlenky jsou pro nás klíčová a bez nichž podle nás nelze k tématu říci něco nového. Poctivé odhalení základů naší argumentační sítě tak vytváří nezbytný kontext pro schopnost čtenáře posoudit náš vlastní výkon.
- Odkazem na pramen zároveň poskytujeme jeho autorovi jistou čest. A je-li naše práce standardně publikována, pak nutno dodat, že i užitečnou službu - totiž nezbytné body do citačního indexu.

Shrnuto a podtrženo: Nikdy nesmí být pochyb o původci tvrzení, ze kterých se naše práce sestává. Musí být zcela jasné, kde končí citace cizí myšlenky a

začínají naše tvrzení, domněnky či komentáře. Nesmíme zkrátka - ať už záměrně či svou ledabylou prací - poskytnout příležitost k tomu, aby někdo pokládal cizí myšlenky za naše vlastní.

Funkce citace a funkce parafráze

Texty či myšlenky jiných autorů, které buď podporují naše hledisko, nebo jsou naopak předmětem naší kritiky (jistě většinou opět s pomocí kritických textů jiných autorů), uvádíme v našem vlastním textu prostřednictvím jejich doslovné citace (citát) nebo parafráze doplněné příslušným bibliografickým odkazem. Z čistě formálního či klasifikačního hlediska není s definicí a odlišením citátu a parafráze žádná potíž. Citát můžeme charakterizovat jako *doslovně* uvedenou větu, souvětí či pasáž cizího textu, kterou doplníme příslušným bibliografickým odkazem (citací). Parafrázi potom rozumíme větu, souvětí či pasáž ze zdrojového dokumentu, kterou v našem textu představujeme *prostřednictvím našich vlastních slov*. V parafrázi neběží o doslovné znění, nýbrž jde o co možná nejpřesnější vystižení podstaty uváděné myšlenky. Naopak funkcí doslovně citované pasáže (citátu) je její skutečné znění, které hraje klíčovou roli pro naši argumentaci. Zatímco při přímé citaci musíme dobře uvážit její opodstatnění a bedlivě sledovat přesnost převodu (citát musí věrně zachovat znění originálu do posledního detailu), parafrázování klade důraz na formulační a především interpretační dovednosti, které nepřipustí misinterpretaci citovaného textu. Problémem však zůstává otázka volby mezi oběma způsoby uvádění cizích myšlenek, stejně jako míra, s jakou v našem textu uplatňovat doslovné citáty. Doporučujeme zvážit následující obecná pravidla:³⁰

³⁰ Srovnej, ECO, *op. cit.*, str. 202.

- Obecně je třeba s přímými citáty šetřit. Nedoporučuje se citovat všeobecně známé či konsenzuální skutečnosti a už vůbec by doslovná citace neměla suplovat nechuť k naší vlastní výkladové a interpretační práci.
- Nikdy necitujeme díla, která jsme skutečně nepoužili (nedrželi v ruce, neprostudovali), pouze proto, abychom naoko obohatili svou bibliografii.
- Snažíme se vyvarovat citací z druhé ruky. Citovat z druhé ruky autory, jejichž díla jsou základem naší práce, se nedoporučuje vůbec. Není-li zbytlí a rozhodli jsme se citovat z druhé ruky, pak pouze texty, které nelze opatřit jinak. Měli bychom si být též jistí dostatečnou důvěryhodností autora, od kterého citát přebíráme. Stále však citujeme s rizikem pramenícím z neověření původního znění (a též kontextu) citované pasáže.
- Pokud se nejedná o literární dílo, je třeba citované pasáže z cizojazyčného odborného textu přeložit do mateřského jazyka.
- Prvky bibliografické citace (název, místo vydání atp.) se nepřekládají, ale uvádějí v jazyce citovaného dokumentu. Do českého jazyka se převádí pouze rozsah stran, případně poznámky a doplňky v kulatých závorkách a údaje z jiných zdrojů v hranatých závorkách.³¹
- Žádná část originálního citovaného textu se nesmí vynechat, aniž by na to bylo upozorněno. Pokud miníme část originálu v naší citaci vypustit, je třeba to dát na srozuměnou pomocí tří teček v hranatých závorkách. Stejně tak např. zdůraznění pasáže či termínu v citátu pomocí kurzívy, „vytučnění“ či podtržení, které provedl citující a nikoliv citovaný autor, je nutné označit v hranatých závorkách za citovanou pasáží a to následujícím způsobem:
[podtrhl D. C.].
- Citujeme náležitě a konzistentně podle přijatých pravidel. Neúplné odkazy bibliografické citace ztěžují či znemožňují realizaci jedné z hlavních funkcí citace – dovést čtenáře spolehlivě ke zdroji.

³¹ *Srovnej*, Jak správně citovat a odkazovat na citace v textu, str. 4. In: *IVA* [online] (CC BY-NC-SA 3.0), [cit. 2012-02-10]. Dostupné z: <http://iva.k.utb.cz/wp-content/uploads/Jak-spravne-citovat.pdf>.

- Jak již bylo řečeno, práce s bibliografickými odkazy by měla být obecně vedena úsilím o maximální přehlednost a dostačující informativnost, která čtenáře práce spolehlivě a jednoznačně navede k použitým pramenům. Při váhání, zda nějakou informaci o zdroji uvést či nikoliv, nebo při pochybách, zda a kdy je nutné jisté skutečnosti v bibliografickém aparátu opakovat, bychom měli vzpomenout na následující pravidlo: vždy bude přijatelnější a tolerovatelnější jistá redundance, tedy nadbytečnost informace, nežli její nedostatek.³²

Způsoby odkazu na pramen

V následující části je uveden popis třech standardních metod odkazování na bibliografickou citaci, které připouští aktualizovaná norma ISO 690. Nejprve ve shodě s touto normou charakterizujeme podobu či formu odkazu v textu, následně její vztah k bibliografické citaci a poté uvedeme její charakteristický příklad.

Citace pomocí tvůrce (prvního údaje) a data vydání³³

Při tomto tzv. harvardském systému se odkazuje v textu na zdroj uvedením jména tvůrce a roku vydání citovaného informačního zdroje před či za citovanou pasáž. Standardně se odkaz na pramen v textu uvádí jako součást větného celku, je tedy umístěn před tečkou. Pokud je tedy odkaz např. až na konci věty, tečka se umístí až za závorkou odkazu. *Příklad:* Někteří autoři tento postup vylučují (Čáp 2007). V případě, že přímo citujeme rozsáhlejší pasáž, kterou od textu odrazíme či jinak graficky zvýrazníme, je však možné uvést odkaz v závorce až za větným celkem (za tečkou a uvozovkami).

³² Užitečným portálem věnovaným problematice citací a nabízejícím též službu generátoru citací, která po zadání údajů vygeneruje příslušný korektní bibliografický odkaz, je portál Citace.com [online] ©2004-2012 [cit. 2012-02-11]. Dostupné z: <http://www.citace.com/>.

³³ Srovnej, ISO 690. *Informace a dokumentace – Pravidla pro bibliografické odkazy a citace informačních zdrojů*. Praha: Úřad pro technickou normalizaci, metrologii a státní zkušebnictví, 2011. Třídící znak 01 0197, s. 27.

Pokud je jméno tvůrce již uvedeno v textu, pak následuje rok vydání v kulatých závorkách. *Příklad:* [Jak tvrdí Pavel Čáp (2007)...]. Pokud nikoliv, pak jsou v kulatých závorkách oba požadované údaje. *PŘÍKLAD:* [podle některých autorů je tato metoda zastaralá (Čáp 2007).]. V odkaze můžeme v závorce po roce vydání uvést ještě odkaz k přesnému umístění příspěvku, např. k číslu stránky, odkud citujeme či parafrázujeme. *Příklad:* (Čáp 2007, s. 12-15). Chceme-li v rámci podpory jedné teze odkázat k více autorům tuto tezi zastávajícím, můžeme do jedné závorky uvést několik odkazů na autora a rok, oddělených středníkem. *PŘÍKLAD:* (Čáp 2007; Vágner 1986). Odkazujeme-li v jednom textu na dvě či více prací téhož autora z jednoho roku, rozlišíme je pomocí připojeného písmene v abecedním pořadí. *PŘÍKLAD:* (Milton 1978a). Je-li citovaný zdroj dílem několika autorů, pak užíváme v odkaze následující zkratku. *PŘÍKLAD:* (Matějček et al. 1999). Interpretace ISO 690 rozlišují umístění číselných odkazů a poznámek ve větě.

❑ PŘÍKLAD:

Autor však zde, oproti našemu stanovisku, argumentuje pro správnost užívání termínu proceduralismus (Davies 1991). Dalším možným výrazem, který budeme synonymně používat, je termín *askriptivismus*, (Danto 1973, str. 13), který zmiňuje ve své klíčové práci též Dickie (1979).

Výše popsáný způsob **odkazování v textu** pomocí jména a data v kulatých závorkách odkazuje k **bibliografické citaci**, která bývá zařazena na konec dokumentu v podobě abecedně řazeného seznamu literatury. Datum vydání se v bibliografické citaci v rámci harvardského systému uvádí bezprostředně za jménem tvůrce. Opakuje se zde tedy postup, jaký se používá při odkazování v textu. Standardní posloupnost prvků bibliografické citace je tak v rámci této metody záměrně porušena.

❑ PŘÍKLAD:

DANTO, Arthur, 1973. Artworks and Real Things. *Theoria*, roč. 39, str. 13. ISSN 1466-4917.

DAVIES, Stephen, 1991. *Definitions of Art*. New York: Cornell University Press. ISBN 0801497949.

DICKIE, George, 1979. What Is Art? An Institutional Analysis. In: Melvin Rader (ed.): *A Modern Book of Aesthetics*. NZ: H. Hold and Company. ISBN 0030193311.

Citování pomocí průběžných poznámek³⁴

Další z metod bibliografických odkazů je metoda číselného odkazu v textu na bibliografickou citaci (záznam). Číslování je posloupné a sleduje pořadí, v jakém se citace v našem textu objeví. Odkaz přiřazujeme na konec citátu či parafráze v podobě čísla buď v horním indexu¹ nebo v kulatých (1) či hranatých [1] závorkách a vždy uvádíme pouze jedno číslo (nelze bezprostředně za sebe zařadit dva odkazy). Číslo poznámky je oproti harvardskému systému umístěno až za větný celek. *PŘÍKLAD*: [Někteří autoři však tento postup vylučují. (18)]

❑ PŘÍKLAD:

Stephen Davies však oproti našemu stanovisku argumentuje pro správnost užívání termínu proceduralismus.¹ Dalším možným výrazem, který budeme synonymně používat, je Dantův termín *askriptivismus*,² který zmiňuje ve své klíčové práci též Dickie.³

Poznámky odkazující k informačnímu zdroji, ke kterým odkazují čísla v textu, jsou řazeny v číselném pořadí. Lze je umístit na konec stránky v podobě

³⁴ Srovnej, ISO 690. *Informace a dokumentace – Pravidla pro bibliografické odkazy a citace informačních zdrojů*. Praha: Úřad pro technickou normalizaci, metrologii a státní zkušebnictví, 2011. Třídící znak 01 0197, s. 28.

poznámky pod čarou (způsobem, jakým odkazujeme v těchto skriptech), na konec kapitoly nebo na konec dokumentu před seznam použité literatury.

□ PŘÍKLAD:

1 DAVIES, Stephen: *Definitions of Art*. New York: Cornell University Press, 1991. ISBN 0801497949.

2 DANTO, Arthur: Artworks and Real Things. *Theoria*. 1973, roč. 39, č. 1-3, str. 13. ISSN 1466-4917.

3 DICKIE, George: What Is Art? An Institutional Analysis. In: Melvin Rader (ed.): *A Modern Book of Aesthetics*, 1979. NZ: H. Hold and Company. ISBN 0030193311.

V prvním odkazu na knihu nebo časopis pomocí metody průběžných poznámek uvádíme vždy úplný bibliografický odkaz. Je ovšem běžné, že z daného pramene citujeme vícekrát, ať na též stránce či v průběhu celého dokumentu. Pokud v takovém případě odkazy k témuž prameni po sobě v poznámkovém aparátu (pod čarou, či na konci dokumentu) bezprostředně následují, používáme formu zkráceného odkazu, a to buď v latinském tvaru "*ibid.*" (zkratka ibidem - tamtéž), či lépe pomocí jeho českého ekvivalentu "*tamtéž*", obojí v *kurzívě*. Poté vypíšeme příslušnou stránku či stránky (*PŘÍKLAD: tamtéž*, str. 12-28). Nikdy však tyto ekvivalentní formy v jednom dokumentu nemícháme, používáme vždy pouze jednu z nich. Stránkování je nutno uvádět v plném rozsahu odkazu nebo citované pasáže.

Vracíme-li se znovu k již citované publikaci, časopisu apod., avšak druhý či jakýkoliv další odkaz bezprostředně nenásleduje po plně specifikovaném bibliografickém odkazu, není nutné znovu vypisovat úplný bibliografický odkaz. Namísto toho lze použít odkazovou zkratku "*op. cit.*" (pro knihy), nebo "*loc. cit.*" (pro časopisy a sborníky), které (zkratce) předchází jméno autora a následuje odkaz na stránku či stránky. Pro usnadnění orientace potencionálnímu

čtenáři je však korektnější (zvláště tam, kde je předešlý odkaz k témuž prameni na jiné stránce) znovu vypsát celý titul.

□ PŘÍKLAD:

- 1) WEITZ, Morris: The Role of Theory in Aesthetics. In: *Philosophy Looks at the Art*. J. MARGOLIS (ed.). Philadelphia: Temple University Press, 1978, str. 126. ISBN 0-87722-439-0
- 2) *tamtéž*, str. 128.
- 3) VOPĚNKA, Petr: *Rozpravy s geometrií*. Praha: Panorama, 1989, str. 28-29. ISBN 80-200-1005-X.
- 4) WEITZ, Morris: *loc. cit.*, str. 127.
- 5) *tamtéž*, str. 128.
- 6) VOPĚNKA, Petr: *op. cit.*, str. 112-125.

Citování pomocí číselných odkazů³⁵

Touto metodou odkazujeme (podobně jako v případě metody průběžných poznámek) na citované zdroje prostřednictvím čísla v kulatých závorkách, hranatých závorkách nebo v horním indexu - a to v pořadí, v jakém je citujeme poprvé. Citujeme-li ve svém textu prvního autora (zdroj), v konečném seznamu bibliografií mu přiřadíme číslo jedna, druhému citovanému autorovi číslo dvě a dále pokračujeme ve stejném duchu, až se seznam s posledním citovaným zdrojem uzavře. Chceme-li citovat stejného autora podruhé, odkážeme na něj číslem, pod kterým je uveden v seznamu. Číslo druhého (a každého dalšího) odkazu na stejný zdroj se tedy bude shodovat s číslem jeho první citace v našem dokumentu.

³⁵ Srovnej, ISO 690. *Informace a dokumentace – Pravidla pro bibliografické odkazy a citace informačních zdrojů*. Praha: Úřad pro technickou normalizaci, metrologii a státní zkušebnictví, 2011. Třídící znak 01 0197, s. 27.

❑ PŘÍKLAD:

Stephen Davies však oproti našemu stanovisku argumentuje pro správnost proceduralismu.⁴ Dalším možným výrazem, který budeme synonymně používat, je Dantův termín *askriptivismus*,² který zmiňuje ve svých pracích též Dickie.^{7 s. 46, 8 s. 255}

Poznámky odkazující k informačnímu zdroji, ke kterým odkazují čísla v textu, jsou řazeny v číselném pořadí podle prvního výskytu citace. Číslovaný seznam se umísťuje na konec kapitoly nebo na konec dokumentu.

❑ PŘÍKLAD:

2. DANTO, Arthur: Artworks and Real Things. *Theoria*, 1973, roč. 39, str. 13. ISSN 1466-4917.

(...)

4. DAVIES, Stephen: *Definitions of Art*. New York: Cornell University Press, 1991. ISBN 0801497949.

(...)

7. DICKIE, George. What Is Art? An Institutional Analysis. In: *A Modern Book of Aesthetics*. Melvin Rader (ed.). NZ: H. Hold and Company, 1979, s. 46.

8. DICKIE, George. Defining Art, *The American Philosophical Quarterly*, roč. 6, č. 3 1969, str. 255. ISBN 0030193311.

Citace z “druhé ruky”

Citujeme-li ve výjimečných případech nikoliv z originálního textu, nýbrž citát přebíráme z publikace někoho jiného, postupujeme následujícím způsobem.

□ PŘÍKLAD:

- Původní text s citátem:

„Vlastenectví“, píše Václav Černý, „bylo odjakživa zlatým dolem kýče, kýče všeho druhu, písemného, zpívaného, dramaticky představovaného, malovaného, tesaného, z kvádrů stavěného, pro mladé i staré: zde více než kde jinde bylo probouzení lásky k národu výnosným řemeslem.“

- Naše převzetí citátu a bibliografický odkaz tzv. Harvardskou metodou:

Jak se trefně vyjadřuje Václav Černý: „Vlastenectví bylo odjakživa zlatým dolem kýče, (...)“ (ČERNÝ 1993, cit. podle KULKA 2000).

- Seznam bibliografických citací pak bude vypadat následovně:

ČERNÝ, Václav, 1993, *Tvorba a osobnost II*. Praha: Odeon, 1993. ISBN 8020704116. Cit. podle KULKA, Tomáš, 2000, *Umění a Kýč*. Vydání druhé. Praha: Torst. ISBN 80-7215-128-2.

(...)

KULKA, Tomáš, *Umění a Kýč*. Vydání druhé. Praha: Torst, 2000. ISBN 80-7215-128-2.

Používáme-li namísto harvardského systému jinou metodu citování (průběžné poznámky, číselné odkazy), zachováváme tento navržený postup citace z druhé ruky, způsob odkazování na pramen však bude pochopitelně v souladu se zvolenou citační metodou.

ZÁSADY KOMUNIKACE

Práva a povinnosti studenta

Studium je z podstatné míry založeno na komunikaci a jejím prostřednictvím na navazování profesních i osobních kontaktů, sdílení zkušeností a idejí. Ať už se jedná o přednášky, cvičení, konzultace či zkoušení, jejich produktivita je závislá na komunikačních dovednostech obou zainteresovaných stran - pedagoga i studenta. U pedagoga se s komunikačními dovednostmi počítá, jsou ostatně součástí jeho nezbytné profesní výbavy. Mladým studentům však může činit produktivní komunikace zpočátku jisté problémy. Že je schopnost adekvátně komunikovat pro úspěšné studium klíčová, dokládá i známý fakt, že schopný komunikátor dokáže úspěšně projít nástrahami studia i bez výraznějšího talentu či studijní píce, zatímco i ten nejtalentovanější student může čelit vážným komplikacím, neosvojí-li si (či z nějakého důvodu není schopen užívat) základních komunikačních dovedností.

Tato skripta nechtějí a ani nemohou sloužit jako učebnice pravidel správné komunikace či dialogu (tomuto problému je ostatně věnovaný na Vyšší odborné sociálně právní škole v Praze samostatný seminář), proto se zde nelze než omezit na několik obecných rad.

Jak již bylo řečeno, studium vytváří složitě provázanou a komplexní komunikační síť a komunikace s pedagogem tvoří klíčovou osu této sítě. Další významné komunikační osy spojují studenty se studijním oddělením, vedením i mezi sebou navzájem. Každá z linií komunikace podléhá specifickým pravidlům plynoucím z pozice ve struktuře školní instituce a obecnějším pravidlům upravujícím sociální styk mezi lidmi různého věku, pohlaví či postavení. Důležitější, než perfektní znalost formalizovaných pravidel, které jsou obsahem tzv. etikety, je ovšem podmínka dodržování univerzálních eticky podložených pravidel mezilidské interakce, jako je slušnost, přímost, otevřenost, vstřícnost

atp. Autor těchto skript není zastáncem pohledu, který vyčerpává problém mezilidských vztahů přísně formalizovanou strukturou pravidel společenského styku, kdy po zadání patřičných proměnných v sociální situaci (věk, pohlaví, postavení) vypadne pravidlo určující, kdo první pozdraví, usedne či projde dveřmi. A ani obecné představy, že s takovými (často danými či nedobrovolně nabytými) sociálními faktory jako je věk, vzdělání či bohatství, člověku automaticky přibývají hvězdy na výložkách jeho společenské či lidské hodnoty. Není pochyb o tom, že je jistě užitečné tato formalizovaná pravidla znát a řídit se jimi. Představují důležitý normativní faktor usnadňující vzájemné soužití a komunikaci. Bez spojení se základními etickými principy však pramálo znamenají. Vždy bude podle našeho názoru snesitelnější čelit společenskému faux-pas (přestupku proti formalizovaným pravidlům) ze strany člověka srdečného, přátelského a vstřícného, nežli falši vybraných způsobů člověka povrchního, zištného a manipulativního, maskovaného uhlazeným vystupováním a formální znalostí bontonu.

Komunikace s pedagogem

Všichni zástupci školy jsou součástí systému poskytujícího studentovi jistý servis, který mu zajišťuje právo na kvalitní vzdělání. Na druhé straně je však i student ke všem složkám školy vázán jistými povinnostmi. A ty lze schematicky rozdělit na dva druhy: Student je zaprvé zavázán k plnění úkolů, z nichž postupně skládá atestace certifikující jeho zisk profesních dovedností (zkoušky a zápočty). Vedle toho, že se zavazuje k plnění všech předepsaných studijních povinností, zavazuje se též i k dodržování základního studijního řádu upravujícího množství konkrétních studijních záležitostí. Student se však se vstupem na akademickou půdu též zavazuje reprezentovat jisté mravní hodnoty, které tvoří nezbytný etický rozměr jeho studijního závazku.

Postup v jednání a komunikaci

Jak je dobře známo, žádný člověk se nezavděčí všem lidem. Přirozenou a spontánní sympatii budeme patrně vždy cítit spíše k vybraným jednotlivcům, nežli k celé jejich skupině, a to jak na straně studentů, tak i pedagogů. Čím je tato skupina širší, tím samozřejmě lépe a její šíři ovlivňuje nejenom to, zdali máme jednoduše štěstí, ale i naše vlastní osobnostní a charakterová výbava. Sociální struktura, které je škola příkladem, je živým organismem rozpořbovaným přitažlivými respektive odstředivými silami sympatií a antipatií, kde vzniká řada sporů a konfliktních situací, stejně jako silných vazeb a spojení. Schopnost s ostatními lidsky co nejlépe vyjít, se ukazuje jako klíčová.

I v prostředí fungující komunikace však může docházet (a často též dochází) např. k takzvanému „šumu“ (zkreslení informace). Platí, že jeho včasné odstranění (vyjasnění nejasností) je základem úspěšného studia. Student by se měl pokusit veškeré nejasnosti rozptýlit hned v zárodku. Promarněný čas kvůli zbytečné cestě do školy a čekání na zrušenou přednášku jsou zanedbatelnou penalizací za život v nepotvrzených domněnkách. Pozdě odevzdaný index na studijním oddělení, chybějící součást portfolia či špatné pochopení zadání absolventské práce však může mít mnohem vážnější následky. Třídní kolektiv tvoří často první a velmi užitečný zdroj informací, který je vždy nejbliže po ruce, nikoliv však zdroj zcela bezpečný. Je třeba rozlišovat mezi neoficiálními a „zákulisními“ informacemi, např. ohledně různých strategií ve styku s konkrétními pedagogy, které ke studiu odjakživa patří, a mezi informacemi organizačního charakteru a těmi, týkajícími se závazných povinností a pravidel. Skupina studentů má tendenci jednat jako jednotný organismus a kolektivní jednání v dobré víře, avšak z hlediska skutečného stavu věcí v kolektivním bludu, není rozhodně řídkým jevem. Pracujte tedy vždy s maximálním počtem zdrojů, prověřujte ty neoficiální a důvěřujte těm oficiálním.

Komunikace se spolužáky

Specifickou oblastí komunikace ve škole je komunikace s ostatními studenty, tedy se spolužáky. Zatímco v předchozích případech komunikace (student-učitel) existuje jistá nepopiratelná asymetrie, v případě spolužáků komunikujeme z hlediska sociálních determinantů se sobě rovnými. To jistě neznamena, že by byla výše zmíněná obecná pravidla styku v této linii komunikace oslabena či zrušena. Na druhou stranu k sobě nejsme coby studenti povinováni, *kromě* zmíněné vlídnosti a slušnosti, žádnými institucionalizovanými požadavky či povinnostmi. Pochopitelně i prostředí třídy má svou dynamiku a specifickou strukturu. Často představuje soutěživé prostředí. Student v takové skupině neskládá účty pouze ve směru k pedagogovi, nýbrž svůj výkon přirozeně poměřuje i očima kolektivu (hodnotí se na jeho pozadí či vzhledem k jeho vybraným zástupcům).

Vedle zdravě kompetitivního ducha by však měl fungující kolektiv podporovat především ducha kooperace. Vlastní zkušenost ukáže, kolik podstatných informací se přenáší výlučně prostřednictvím komunikačních kanálů mezi spolužáky. Schopnost vybudovat přátelské vazby otevírá cestu k potřebné literatuře, zákulisním informacím či poznámkám ze zameškaných hodin, nelze ovšem vůbec zapomenout na to, že společné prožitky ze studentského kolektivu (ať už na půdě školní instituce či mimo ni), tvoří podstatnou a bohatou součást našeho životního příběhu. A to nejen coby vzpomínkový kapitál, nýbrž i kapitál sociální (tvorba doživotních přátel či kolegů).

Chce-li být student platným a oblíbeným členem kolektivu, těžko toho dosáhne, pokud nebude ochotný pomoci druhým. I tato otevřenost však má své limity. Každý během svého studia potká alespoň jednoho spolužáka, který takřikajíc hodně požaduje, ale málo nabízí. Takoví studenti studují často s malou či žádnou osobní investicí do studia a při prvních problémech, které na sebe nedají

při chabé studijní morálce dlouho čekat, školu opouštějí. Často však bohužel i s vypůjčenými materiály. Pokud tedy nechcete svými poznámkami či knihami obohacovat knihovnu takových studentů, dobře si rozmyslete, komu a za jakých podmínek je poskytujete. Nebyli byste první ani poslední, kteří doplatili za svou vstřícnost nevratnou ztrátou knihy či vlastních (mnohdy mnohem cennějších) poznámek.

ETIKA STUDIA (PLAGIÁTORSTVÍ)³⁶

Studium přináší vždy jistý druh oběti. Je třeba investovat především svůj čas a množství energie vydané při studiu. Krátkodobé výhody, jako je např. relativní samostatnost výdělečného člověka, dobrovolně odkládáme kvůli cíli dlouhodobějšímu, kterým je profesní a osobnostní růst. Mnoho lidí nastupujících do školy však tuto oběť podstoupit nehodlá a velmi často pak pracuje způsobem, který je v konfliktu s tzv. etikou vědecké a odborné práce. Do konfliktu s etickými pravidly studia se lze ovšem dostat i skrze nedostatek informací o tom, jak korektně pracovat se studijními materiály. Tento konflikt na sebe často bere podobu tzv. plagiátorství, o jehož podstatě, motivech i formách je třeba říci několik základních informací.

Definice a druhy plagiátorství

Existuje více formulací definice plagiátorství, všechny však krouží kolem společné podstaty problému: plagiátorství se dopouští ten, kdo vědomě užívá

³⁶ Následující kapitola věnovaná etice studia a plagiátorství využívá autorův text: Ciporanov, Denis: *Práce se zdrojovou literaturou*. [skripta] Vyšší odborná škola sociálně právní, Praha, © 2012. ISBN 978-80-905109-4-4.

cizích myšlenek a děl a vydává je za své vlastní, lhostejno, zdali v nezměněné či upravené formě.

Na rozdíl od obecného vymezení je téma motivů a forem plagiátorství již záležitostí složitější. Lze se domnívat, že za nekorektním zacházením s informačními zdroji stojí tyto tři faktory:

- nedostatek informací či chybná přesvědčení o povaze práce s literaturou
- nedbalost
- úmysl klamat

Naznačená posloupnost též vyjadřuje nárůst míry etické závažnosti vyjmenovaných forem prohřešku. Ačkoli je úmyslný podvod neoddiskutovatelným morálním selháním, zkušenost se studentskými pracemi neukazuje, že by ve spektru příčin plagiátorství *jednoznačně dominoval* nekalý úmysl. Podstatný faktor podmiňující nekorektní práci s prameny je ze zkušenosti nedostatek informací, zvláště v případě, kdy není student systematicky a zkraje svého studia proškolen v záležitostech odborné práce s prameny.

Přesto množství případů vědomých podvodů v současnosti bezpochyby narůstá. Tento nárůst cíleného plagiátorství může též souviset s trendem posledních let, kterým je zhoubná „instrumentalizace“ vzdělání. Tlak na zvýšení vzdělanosti v populaci i problematický systém vazby výše finančních prostředků poskytovaných školám na počty přijatých studentů a absolventů otevírá brány škol stále více (mladým) lidem, pro které je důležitý pouze samotný formální produkt studia (zisk titulu coby ceněné výhody na trhu práce), nikoliv samotný proces vzdělávání. Takto motivovaný student nechápe dílčí studijní úkoly jako výzvu vlastním schopnostem, nýbrž jako překážku, kterou je třeba zdolat bez zbytečných průtahů a větší osobní investice.

Svůj podíl na šíření nekorektního zacházení s informačními zdroji má patrně i proměňující se vztah nastupující generace k duševnímu vlastnictví či proměna jejího vnímání „copyrightu“ v prostředí tzv. webu 2.0. Současná generace, vyrůstající se zkušeností s tzv. estetikou postprodukce,³⁷ kde je nezanedbatelná oblast tvorby postavena na recyklaci, mixování či kreativní adaptaci převzatých děl (a v oblasti konzumování pak na tzv. sdílení materiálů), je vybavena jinou (ne nutně pokřivenou, jako spíše komplexnější) sensibilitou pro vnímání autorského práva. Je tedy především záležitostí vysvětlování, kde hledat (mnohdy subtilní) rozdíl mezi kreativní adaptací „vypůjčených“ děl v oblastech jako je např. grafický design, „found-footage film“, „mashup“ či „dýdžejing“, jejichž výstupem může být nová, *originální* kvalita, a nekreativním převzetím cizí práce za účelem získání čistě osobní výhody.³⁸

Důvody a motivy vedoucí k plagiování

1) Představa, že adaptace či převyprávění myšlenky činí z cizí myšlenky myšlenku vlastní. Student má často pocit, že kreativní kompilace několika použitých zdrojů jej vyvazuje z povinnosti tyto použité zdroje vykazovat.

2) Neochota přijmout, že korektní kompilace je často dostačující kvalifikační prací a že je korektní práce s cizími zdroji podstatnou částí hodnocení práce studenta. Student s takovým přesvědčením pak maskuje část zdrojů, aby práce vypadala více jako *jeho vlastní*.

3) Nesystematická práce s prameny a opomenutí. Odkládání korektního a průběžného zpracovávání bibliografických odkazů na samotný konec procesu

³⁷ BOURRIAUD, Nicolas: *Postprodukce*. Z francouzského originálu přeložil Petr Turek. Jako svou první publikaci vydal Tranzit: Praha 2004. ISBN 80-903452-0-4.

³⁸ K tématu viz např. glosu: DVOŘÁK, Joachim: Literární dýdžejing jako výsledek opisování. In: *HN.IHNED.CZ* [online] 21. 5. 2010 00:00 (aktualizováno: 21. 5. 2010 03:00), [cit. 2012-06-12]. Dostupné z: [http://hn.ihned.cz/index.php?p=500000_d&&article\[id\]=43700290](http://hn.ihned.cz/index.php?p=500000_d&&article[id]=43700290).

psaní práce vede často k opomenutí či prostému nedostatku času pro zpětné dohledávání zdroje citátů.

4) Zcela záměrný a podvodný úmysl oklamat. Tato forma plagiátorství je nejzávažnější a nehraje již takovou roli, zda se úmyslného a vědomého podvodu dopustíme z neochoty přinést studiu jakoukoliv osobní oběť nebo zda jsme se dostali do časové tísně.

Indicie plagiátorství (postupy při odhalování plagiátů)

- **Nekonzistence (jazykového i grafického) stylu.**

Existuje patrný rozdíl ve stylech psaní. Pasáž neobratného vyjadřování bezprostředně následuje pasáž s precizním a odborným výrazivem. Úseky textu působí na první pohled jako vložené do „cizího prostředí.“ V práci se vyskytují odborné pojmy, které úroveň kvalifikační práce překračují a nejsou ani vysvětleny, ani podloženy citací. V textu se proměňuje osoba mluvčího. Velmi nedbalý plagiátor je schopen opisovat metodou copy/paste, aniž by se obtěžoval se sjednocením fontu a odstavců v celé práci. Práce je tak graficky nejednotná (např. v odstavci, odražení, fontu i velikosti písma).

- **Úroveň odbornosti.**

Uvedení nedoložených informací, fakt či konstatování, které pisatel nemůže mít evidentně z vlastní hlavy. Zde je ovšem třeba brát v úvahu, že hranice mezi konstatováními, která jsou natolik konsensuální a veřejně známá, že je není nutné dokládat citací a tvrzeními, která si doložení žádají, je nejednoznačná a relativní s ohledem na cílového čtenáře.

- **Nesrovnalosti v poznámkovém aparátu.**

Poznámkový aparát je nejednotný, existují patrné rozdíly ve formě bibliografických citací, v interpunkci, kurzívě i v množství a pořadí prvků

citace. Student střídá styly ve způsobu okazování (stává se, že student přebírá a kompiluje pasáže textu i s původním poznámkovým aparátem).

Disciplinární řízení

Přístup k plagiování a formy postihu závisí především na rozsahu prohřešku, jeho motivech i na dosavadní práci studenta. Některé prohřešky lze řešit napomenutím, jiné podmíněným vyloučením, ty nejzávažnější pak ukončením studia. Jiná situace též nastává, dopustí-li se student plagiování v rámci semestrální práce v prvním ročníku, nebo podvádí-li ve své absolventské práci. Přes jednoznačnou definici má tedy plagiování v praxi množství forem a příčin, od jejichž posouzení se bude odvíjet i následná forma postihu. Ideálně by hodnocení prohřešku mělo sledovat výslednici prolnutí faktoru úmyslu plagiovat a míry doloženého plagiátorství. V tomto smyslu lze např. i vědomé porušení citační etiky v nepatrném či velmi malém rozsahu řešit nikoliv disciplinární cestou, nýbrž standardně pedagogicky, podobně jako větší porušení citační etiky z čisté neznalosti. Problém však tkví v tom, že na rozdíl od míry a způsobu prohřešků, u nichž lze stanovovat kritéria, za jakých je prohřešek vůči citační etice ještě tolerovatelným, je úmysl faktorem, jehož prokazování bývá velmi problematické. Skutečně bude mnohdy jen těžko doložitelné, zda student adaptovanou myšlenku či pasáž jednoduše zapomněl citovat, nebo zda tuto myšlenku úmyslně zcizil. Opomenutí či drobná nedbalost je jistě v kompetenci standardního pedagogického vedení (oprava práce, konzultace a upozornění). Prokázané a záměrné plagiování je však vždy důvodem pro postih.³⁹

³⁹ Konkrétní průběh disciplinárního řízení s popisem skutku a se zdůvodněným postihem lze nalézt mnoho. Viz např. stránky Masarykovy univerzity dostupné z: <http://www.law.muni.cz/dokumenty/13862/?lang=en>.

NĚKOLIK RAD NAMÍSTO ZÁVĚRU

- **Problémy plynoucí ze studia se pokuste řešit vždy nejprve na úrovni, ve které nastal.** Znamená to, že nejasnosti mezi námi a pedagogem řešíme nejprve s příslušným pedagogem, teprve po případném neúspěchu se obracíme k „vyšší instanci“ jako je vedoucí studijní skupiny, statutární zástupce či konečně ředitel školy. Přeskočení těchto úrovní vyvolá spíše negativní reakci a může se obrátit jak proti pedagogovi, tak proti vám.

- **Využívejte času konzultačních či úředních hodin.**

Nadstandardní požadavky konzultujte prostřednictvím e-mailu či v rámci konzultačních hodin.

- **Seznamte se rámcově se studijním či školním řádem, podrobně pak v případě řešení jakéhokoliv sporu či problému.**

- **Osvojte si postavení jednotlivých pracovníků školy, jejich kompetence a tituly kvůli jejich korektnímu oslovení.** Ač se to bude mnohým, kteří jsou posedlí tituly, zdát jako nepřijatelné, lze se po návrhu, který musí samozřejmě vyjít ze strany pedagoga, dohodnout na vzájemném oslovování křestním jménem (pochopitelně při zachování vykáni a všech pravidel korektní a formální komunikace). Tento způsob je zcela běžný na angloamerických univerzitách a je podle nás zároveň mnohem přijatelnější, než oslovení pane Novák, pane profesore či pane učitel, když jednáte s Dr. Pavlem Novákem, což je v terciární sféře vzdělání jistě nešťastné a hloupé.

- **Agresivita a arogance v komunikaci nikdy nepovede k úspěchu.**

- Škola je servisem a partnerem pro studenty, kteří berou své studium vážně a se zdravou mírou odpovědnosti a kteří se jako opravdoví partneri chovají. Představa, že se vás pedagog bude snažit udržet ve škole za každou cenu (a bude se neustále dožadovat vašeho slušného jednání a plnění povinností), je zcela pošetilá a mylná.

- Vždy existuje řešení studijních problémů, najde-li se dobrá vůle.

Dobrá vůle pedagoga však není neměnnou konstantou, ukotvenou v jeho pedagogických povinnostech, nýbrž proměnlivou veličinou, přímo úměrnou dobré vůli studenta.

-Nestyd'te se projevit nadšení a upřímný zájem o studovaný problém.

Ten je pro pedagoga často největší motivací i jedinou odměnou.

- Nebojte se s pedagogem nesouhlasit.

Máte-li ovšem po ruce přesvědčivé argumenty a nikoliv za každou cenu, pouze pro nesouhlas samotný. Tím udržujete pedagoga v bdělém a sebekritickém stavu.

- Studujte s radostí a užívejte si studia.

Ač se to možná nyní nezdá, roky strávené studiem patří často k nejhezčím obdobím vašeho života.

Hodně štěstí!

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BOURRIAUD, Nicolas: *Postprodukce*. Z francouzského originálu přeložil Petr Turek. Jako svou první publikaci vydal Tranzit: Praha 2004. ISBN 80-903452-0-4.

CIPORANOV, Denis: *Práce se zdrojovou literaturou*. [skripta] Vyšší odborná škola sociálně právní, Praha, © 2012. ISBN 978-80-905109-4-4.

Dictionary.com [online] © 2012 [vid. 2012-08-30] Dostupné z: <http://dictionary.reference.com/browse/lecture>.

DVOŘÁK, Joachim: Literární dýdžejing jako výsledek opisování. In: *HN.IHNED.CZ* [online] 21. 5. [2010 00:00] (21. 5. 2010 03:00), [cit. 2012-06-12]. Dostupné z: [http://hn.ihned.cz/index.php?p=500000_d&&article\[id\]=43700290](http://hn.ihned.cz/index.php?p=500000_d&&article[id]=43700290).

EBSCO [online databáze]. [cit. 2012-02-10]. Dostupné z: <http://www.ebscohost.com/>.

ECO, Umberto. *Jak napsat diplomovou práci*. Olomouc: Votobia, 1997. ISBN 80-7198-173-7.

Feyman, Richard: *O smyslu bytí*. Praha: Aurora, 2000. ISBN 80-7299-026-8. *Merriam-Webster Word Central* [online] Copyright © 2007 [vid. 2012-08-30]. Dostupné z: <http://www.wordcentral.com/cgi-bin/student?seminary>.

JSTOR [online databáze], [cit. 2012-02-10]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/>.

Květen 2011 - podezření z plagiování bakalářské práce. *Masarykova univerzita Právnická fakulta* [online] © 2010 [cit. 2012-06-12] Dostupné z: <http://www.law.muni.cz/dokumenty/13862/?lang=en>.

Licencované elektronické informační zdroje. In: *IVA* [online] (CC BY-NC-SA 3.0) [cit. 2012-02-10]. Dostupné z: http://iva.k.utb.cz/?page_id=3171.

Národní knihovna České republiky [online databáze]. [cit. 2012-02-10]. Dostupné z: <http://www.nkp.cz/>.

Obecná informace o vyšším odborném vzdělávání. *MŠMT* [online] © 2006-2012 [vid. 2012-08-30]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/obecna-informace-o-vyssim-odbornem-vzdelavani>.

ProQuest [online databáze]. [cit. 2012-02-10]. Dostupné z:
<http://www.proquest.cz/>.

Singer, Peter: *Practical Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
ISBN: 9780521439718.

Sokol, Jan: *Etika a život. Pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2010.
ISBN 978-80-7429-063-3.

Školní řád VOŠ SP. *VOŠSP* [online] [vid. 2012-08-30] © 2008 Dostupné z:
<http://www.vosp.cz/o-skole/predpisy-o-studiu/skolni-rad-vos-sp/>.

Školský zákon č. 561/2004 Sb. In: *Sbírka zákonů ČR č. 317 /2008*. Praha:
Tiskárna Ministerstva vnitra, 2008. ISSN 1211-1244.

VyssiOdborneSkoly.com. *Centrum vzdělávání AMOS* [online] ©1998-2012 [vid.
2012-08-30] Dostupné z: <http://www.vyssiodborneskoly.com/>.

Vzdělávací program: Sociální práce – denní forma. *VOŠSP* [online] [vid. 2012-
08-30] © 2008 dostupné z: <http://www.vosp.cz/pro-uchazece/vzdelavaci-program-socialni-pedagogika/>.